

ВІДГУК

**офіційного опонента Беха Івана Дмитровича
на дисертаційне дослідження Павлик Наталії Василівни
“Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці”
подану на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук
за спеціальністю – 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія**

Імпульсом до дослідження внутрішньої картини особистості в юнацькому віці, як вірно наголошує дисертантка, виявився стан сучасної освіти, яка недостатньо приділяє увагу цій сфері, нехай це й подається як необхідність гармонізації характерологічного розвитку юнацтва. В центр цього процесу кладеться духовна спрямованість особистості. Кладеться таким чином, що гармонізація характеру на рівні її закономірностей відбувається в процесі духовно-морального становлення особистості. Така залежність виступила дослідницьким лейтмотивом, заперечувати яку немає сенсу.

У цьому зв'язку виправдано було б очікувати новітніх поглядів у процесуальному перебігу цих закономірностей. Та дух традиційності зберіг свою логіку, згідно з якою однозначно при дисгармонійному характері психічні стани зумовлюються переважно зовнішніми детермінантами, а гармонійний характер має внутрішню особистісну духовну самодетермінацію. Хоча остання надзвичайно складне, багатогранне утворення, воно не може бути спричинене ставленням до духовного, швидше це рефлексія Я-духовного особистості і її розвивальний ефект.

Робота зачіпає широкий спектр наукових конструктів, які увійшли у тканину сучасних психологічних дисциплін і утворили рамкові дослідницькі межі. Це – характер особистості, духовно-моральні детермінанти, моральні інваріанти, децентрація, духовно-моральна саморегуляція, почуттєво-ціннісне самоствавлення, психологічна адаптація, духовний потенціал. Усі вони змістовно наповнювалися за принципом узгодження різнопланових обґрунтувань. При цьому аспект самобутніх суджень-висновків вільно чи не вільно відсікались, і створювалась ілюзія наукової одностайності. Де дослідниці слід лише дотримуватися часової динаміки у структурі побудови аналітичного тексту.

Оригінальність дисертаційної роботи полягає у вивченні саме духовно-моральних чинників гармонійного розвитку характеру у юнацькому віці. Тут представлені вікові фактори гармонізації характеру юнаків та дівчат, оскільки саме цей вік є сенситивним щодо заявленої проблеми.

Дослідження через свою багатоплановість зачіпає акценти філософії, етики, екзистенційної, християнської, медичної, вікової та педагогічної психології.

Дисертанткою ґрунтовно здійснено теоретичний аналіз проблеми гармонізації характеру особистості, у межах її пошукової схеми. Вона на певному рівні інтерпретує поняття “характер”, “гармонія”, “гармонізація”, “духовність”, “моральність”.

Позитивної оцінки заслуговує чіткість визначення дисертанткою власного дослідницького бачення, яке представлено як гуманістичний підхід. Виходячи з нього дисертантка вважає, що провідна роль у детермінації гармонійного характерологічного розвитку належить духовно-моральним психологічним утворенням, які мають займати провідне місце в ієрархії підструктур особистості. Відтак, логічним є продовження, що гармонійний характер є процесом і результатом духовно-морального зростання і самоактуалізації особистості, що відбувається шляхом набуття духовно-морального досвіду. Гармонізація характеру має певні етапи та кризові періоди.

Концептуальна парадигма гармонізації характеру в юнацькому віці, яку обстоює дисертантка, є квінтесенцією дослідження. Її методологічний простір репрезентований принципом духовно-моральної детермінації, принципом позитивності, принципом психоелевації. Усі вони експериментально втілюються у відповідну мікротеоретичну цілісність, де подається конкретно-змістова наповненість кожного з означених принципів. Завдяки цьому стало можливим вичленити м'яко-дисгармонійний, глибоко-дисгармонійний, жорстко-дисгармонійний та духовно-гармонійний типи розвитку. Погоджуючись із такою градацією, все ж доцільним було і духовно-гармонійний тип, зважаючи на його процесуально-формувальну складність, розчленувати у певній якісній послідовності і гіпотетично охарактеризувати її. Це б позитивно відбилося на диференціальній процедурі формувального експерименту.

Створена авторська концептуальна модель гармонізації характеру в юнацькому віці, яка втілена у відповідних різновидах гармонійності характеру, утримує показники гармонійного і дисгармонійного характеру у дихотомічних критеріях моральної вихованості – невихованості, врівноваженості – нерівноваженості, сили – слабкості, цілісності – неповноти характеру. У цьому дослідницькому ряду визначено психологічний механізм духовно-моральної саморегуляції, актуалізація якого зумовлює гармонізацію характеру в юнацькому віці.

Дані констатувального експерименту узагальнені як тенденції, що демонструють процеси гармонізації або дисгармонізації характеру в залежності від професійної спрямованості юнаків та дівчат. Досліджувані студенти, порівняно зі старшокласниками, демонструють вищий рівень духовного потенціалу і гармонійності характеру, це пояснюється більш тривалим духовним і життєвим досвідом.

На основі статистичної обробки експериментальних даних (методів кореляційного, регресійного і факторного аналізу, який проводився у полярних групах) визначено закономірності гармонізації характеру в юнацькому віці.

Дисертантка зазначає, що підвищення рівня гармонійності характеру спостерігається у студентів духовного училища, Інституту мистецтв, а також за фахом “Архітектура” і “Викладач рідної мови і літератури”. Проте, окрім позитивних тенденцій, на жаль, існує і протилежна тенденція – до дисгармонійного характерологічного розвитку у студентів за фахом “Іноземна філологія”, “Початкова освіта”, “Практична психологія” та “Фізика-математика”. До чинників, що зумовлюють дисгармонійний характерологічний розвиток в юнацькому віці, належить переважаюча інтелектуалізація сучасної освіти.

Автор подає програму та результати формульованого експерименту.

Суттєвим інноваційним здобутком дисертаційного дослідження є розроблена розвивальна програма, яка ґрунтується на реалізації теоретично створеної концептуальної парадигми гармонізації, і включає в себе спецкурс для старшокласників і студентів “Гармонізація характеру в юнацькому віці”.

В дисертації доказана ефективність гармонізації характеру методом духовно-моральної самоактуалізації старшокласників і студентів. Аналіз результатів формульованого експерименту підтвердив ефективність концептуальної моделі гармонізації характеру в юнацькому віці.

За результатами формульованого експерименту дисертанткою розроблені методичні рекомендації для практичних психологів, педагогів, класних керівників та кураторів студентських груп щодо оптимізації гармонізації характеру сучасної молоді, які розкривають напрями та форми реалізації психологічної роботи з юнацтвом.

Основними напрями психологічної роботи з молоддю, як забезпечують гармонізацію характеру, є: культурно-освітній (підвищення рівня моральної просвіти юнацтва); психолого-екологічний (формування дбайливого ставлення до внутрішнього світу інших людей); мотиваційно-розвивальний (стимулювання мотивації духовно-морального розвитку і гармонізації характеру); гармонійно-поведінковий (допомога у знаходженні

позитивного досвіду і апробації форм гармонійної поведінки); психокорекційний (психолого-консультативна і психотерапевтична робота з молоддю); психолого-профілактичний (профілактика дисгармоній характерологічного розвитку юнаків та дівчат).

Ми схвалюємо висновки дослідження, які полягають у тому, що у міру зростання гармонійності характеру знижується вплив зовнішніх факторів та психологічний стан юнаків та дівчат і зростає рівень внутрішньоособистісної самодетермінації.

Зробимо ряд зауважень, які б поліпшили рецензоване дослідження та задавали б методологічний вектор у цій психологічній сфері.

1. Дисертантка своїм дослідницьким предметом взяла розширене розуміння характеру, коли він майже ототожнюється з особистістю, з особистісними (у першу чергу) духовно-моральними якостями. Це позиція Рубінштейна, Ананьєва, Ковальова, Платонова та ін. Більш вузьке трактування характеру запропонував Мерлін, пізніше вчені наукової школи О. Леонтьєва. Такий підхід є нині панівним. До характеру вони відносили лише сукупність стійких індивідуальних особливостей, своєрідностей особистості. Такими можуть бути лише динамічні характеристики (рішучість, врівноваженість, спокійливість, терплячість тощо). Всі вони, так би мовити, відірвані від змістових – чесності, сумлінності, скромності, альтруїзму і багатьох інших. Якщо особистість скупа, егоїстична, брехлива – то це не її своєрідність, а невихованість. Це слід розуміти і з цього виходити. Цього не врахувала дисертантка, віднісши до характеру і змістові й динамічні властивості, і цим самим створивши для себе складну проблему. Якраз доцільне перетворення змістових характеристик певною мірою можна трактувати як їх гармонізація, то динамічні (коли вони ускладнюють психічне життя особистості – це наприклад, дратівливість, тривожність, боязкість як прояв акцентуації характеру) можна лише до певної міри згладжувати. Такий науковий синкретизм став гальмівним моментом у творчо-пошуковій концентрації дисертантки.

2. Понятійна неузгодженість є ознакою рецензованого дослідження, що негативно впливає на парадигмальну позицію дисертантки. Наприклад, твердження, що “духовний потенціал сприяє моральній самоактуалізації”. Чому духовний потенціал не є засобом якраз духовної самоактуалізації, і чому не самореалізації?

3. Прослідковується не властиве сучасній психолого-педагогічній науці, так би мовити, полегшення трактування надзвичайно складної духовної реальності. Так, духовно-моральне удосконалення і розвиток

подається як духовно-моральне оздоровлення, а духовно-ціннісна обмеженість як дефіцит моральності.

4. Не можна погодитися з твердженням дисертантки, що духовно-моральні утворення детермінують процес характероутворення (С. 10 Автореф.). Адже раніше заявлялось, що ці утворення є центральними у характері особистості.

5. На жаль, рясна змістова безпечність понижує ціннісний статус дослідження. Так, читаємо: інтелектуально-креативні риси (принциповість, толерантність і полярні – педантизм, конформізм, ригідність) (С. 12 Автореф.). Ніякої адекватності тут немає.

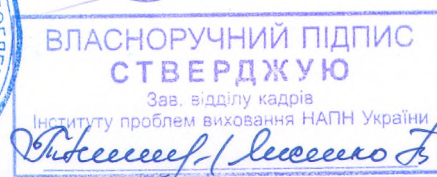
6. Викликає певний сумнів валідність і надійність методик, використаних для діагностики розвитку духовного потенціалу досліджуваних. 88,5% студентів духовних училищ мають високий його рівень. Навіть наймайстерніше долучення цих студентів до духовно-орієнтованих текстів і робота над ними не дозволяє одержати такі тотальні духовні зміни.

Зазначені зауваження суттєво не впливають на теоретичну й практичну цінність дослідження. Воно є досить концептуальним, здійсненим у структурно-нормативних параметрах, які ставляться перед науковими дослідженнями. Інформативна розмаїтість буде корисною для практичної діяльності викладачів, педагогів, студентів.

Дисертація Павлик Наталії * Василівни “Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці” є завершеною у теоретико-прикладному сенсі науковою працею і відповідає вимогам пунктів 9,10,12-14 “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України (від 24 липня 2013 р. № 567), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:
доктор психол. наук,
професор, дійсний
член НАПН України,

директор Інституту проблем виховання
НАПН України

І. Д. Бех

Бех І. Д.